

रोल्पा जिल्लामा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र
विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजिक
शास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभाग
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको आवश्यकता पूरा गर्ने
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
चन्द्र बहादुर डाँगी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर काठमाडौं
२०६८

नारायण प्रसाद गडतौला
शोधनिर्देशक

रोल्पा जिल्लामा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र
विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजिक
शास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभाग
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको आवश्यकता पूरा गर्ने
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
चन्द्र बहादुर डाँगी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर काठमाडौं

२०६८

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

“रोल्पा जिल्लामा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण” शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि यसै केन्द्रीय क्याम्पसका छात्र चन्द्र बहादुर डाँगीले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । उहाँले परिश्रमपूर्वक सम्पन्न गर्नु भएको यस शोधकार्यसँग म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८-०५-११

.....

नारायण प्रसाद गडतौला

उप-प्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति : २०६८-०५-११

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरका छात्र चन्द्र बहादुर डाँगीले स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको 'रोल्पा जिल्लामा प्रचलित लोककथाहरूको, सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण' शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. देवी प्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)

.....

२. नारायण प्रसाद गडतौला
(शोधनिर्देशक)

.....

३. एकनारायण पौड्याल
(बाह्य परीक्षक)

.....

कृतज्ञताज्ञापन

‘रोल्पा जिल्लामा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण’ शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु नारायण प्रसाद गडतौलाज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । लोककथाको अध्ययन विश्लेषण गरी यो रूप दिनमा आदरणीय गुरु उप-प्राध्यापक नारायण प्रसाद गडतौलाको महत्वपूर्ण सहयोग रहेको छ । आनो अति व्यस्त समयमा पनि अमूल्य समय दिई मलाई समुचित निर्देशन दिएर लेखनकार्यमा अभिप्रेरित गर्नुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति सर्वप्रथम म हार्दिक आभारका साथै कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसै गरी अनेकौं बाधा व्यवधानलाई पन्छाएर अलिकति पनि दुःख नमानी अथक परिश्रम गरेर मलाई समय, साधन र वातावरण दिएर मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म आउनमा मार्ग निर्देशन गर्नुहुने मेरा स्वर्गीय बुबाआमा प्रति हार्दिक श्रद्धान्जली अर्पण गर्दछु ।

यस शोधपत्रको शीर्षक स्वीकृत गरी लेखनमा समेत आवश्यक सुझाव एवम् हौसला प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख देवी प्रसाद गौतमज्यू, प्राध्यापक मोतीलाल पराजुली, केशव सुवेदी लगायत गुरुहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने सिलसिलामा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई समुचित सल्लाह र सहयोग गर्नु हुने केन्द्रीय पुस्तकालयका कर्मचारी प्रति म हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । विभिन्न समयमा मलाई हौसला प्रदान गर्नुका साथै विभिन्न ठाउँबाट लोककथा सङ्कलन गर्नमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने श्री वीरेन्द्र उच्च माध्यमिक विद्यालयका शिक्षकहरू प्रति म हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । साथै अध्ययनकालदेखि हालसम्म नै सल्लाह, सुझाव, सहयोग र हौसला प्रदान गर्नुहुने बाजे ठाकुर प्रसाद डाँगी, टिकाराम डाँगी, ठुला बुबा शेर बहादुर डाँगी, छपिलाल डाँगी, अंकल कृति बहादुर डाँगी, टंक बहादुर डाँगी, शंकर राज डाँगी, भीम बहादुर डाँगी दाजु शेर बहादुर डाँगी, अंगेश्वर डागी, हुकुम डाँगी , दिदी भिनाजुहरू र ज्वाँई कोमल राज वली , भाइ पूर्ण बहादुर वली, सालो इज्याक रविन भण्डारी, भरत भण्डारी, रेशम भण्डारी, भतिजो एकराज डाँगी, मित्रहरू घनश्याम पौडेल, कृष्ण रोकाय, प्रकाश अधिकारी, टंक गौतम, कृष्ण खडका लगायत सम्पूर्ण सहयोगी

मित्रहरूप्रति कृतज्ञ छु । त्यस्तै अनेकौ बाधा व्यवधानलाई पन्छाएर मलाई समय दिने श्रीमती देवा डाँगी र प्यारो भाइ नवीन डाँगी प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

शोधकार्यको सन्दर्भमा विभिन्न सामग्री उपलब्ध गराउने विभागीय पुस्तकालयका राजाराम श्रेष्ठ र आवश्यक सामग्रीका साथै प्रत्येक समयमा हौसला प्रदान गर्नुका साथै वर्णविन्यास हेरी सहयोग पुऱ्याउने मित्रहरू विष्णु पन्थी र घनश्याम पौडेल र रमेश प्रसाद शर्मा प्रति कृतज्ञ छु । टड्कन गर्ने के.एम. कम्प्युटर पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सविनय अनुरोधसहित नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर समक्ष पेस गर्दछु ।

.....

चन्द्र बहादुर डाँगी

रोल नं. : ४३

शैक्षिक सत्र २०६४/६५

त्रि.वि. दर्ता नं. : ६-२-५४-८५९-२००२

विषयसूची

	पृष्ठ
निर्देशकको सिफारिस-पत्र	i
स्वीकृति-पत्र	ii
कृतज्ञताज्ञापन	iii
विषय सूची	v
सङ्क्षिप्त रूप	xiii
पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय	१-४
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्याकथन	१
१.३ शोध कार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोध कार्यको औचित्य	३
१.६ शोध कार्यको सीमाङ्कन	३
१.७ शोध विधि	३
१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.७.२ विश्लेषण विधि	४
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	४
दोस्रो परिच्छेद : रोल्पा जिल्लाको परिचय र लोकसाहित्यको अवस्था	५-१९
२.१ नामकरण	५
२.२ ऐतिहासिक परिचय	५
२.३ भौगोलिक-प्राकृतिक स्वरूप	७
२.४ सामाजिक तथा साँस्कृतिक अवस्था	१०
२.५ आर्थिक अवस्था	१२
२.६ शैक्षिक अवस्था	१३
२.७ लोकसाहित्यको अवस्था	१४

२.७.१	लोकगीत	१५
२.७.२	लोकगाथा	१५
२.७.३	लोककथा	१६
२.७.४	लोकनाटक	१६
२.७.५	गाउँखाने कथा	१७
२.७.६	उखान- टुक्का	१८
२.८	निष्कर्ष	१८

तेस्रो	परिच्छेद : लोककथाको सैद्धान्तिक परिचय	२०-३८
३.१	लोकसाहित्यको परिचय	२०
३.२	लोकसाहित्यको एक विधाका रूपमा लोककथा	२१
३.३	लोककथाको स्वरूप	२२
३.४	लोककथाको परिभाषा	२३
३.५	लोककथाका विशेषताहरू	२५
३.५.१	मनोरञ्जनात्मकता	२५
३.५.२	उपदेशात्मकता	२५
३.५.३	कल्पनाको प्रबलता	२५
३.५.४	रचनाकार अज्ञात हुनु	२६
३.५.५	ऐतिहासिकता	२६
३.५.६	भाग्यवादी प्रवृत्ति	२६
३.५.७	धार्मिक विश्वास	२७
३.५.८	अतिशयोक्तिमूलकता तथा परिवर्तनशीलता	२७
३.५.९	सरल र सहजता	२७
३.६	लोककथाका तत्त्वहरू	२७
३.६.१	कथानक	२८
३.६.२	पात्र	२८
३.६.३	परिवेश	२९
३.६.४	भाषाशैली	२९

३.६.५	उद्देश्य	३९
३.७	लोककथाको वर्गीकरण	३०
३.७.१	पौराणिक लोककथा	३२
३.७.२	ऐतिहासिक लोककथा	३३
३.७.३	सामाजिक लोककथा	३३
३.७.४	अतिरञ्जित लोककथा	३३
३.७.५	सांस्कृतिक तथा धार्मिक लोककथा	३३
३.७.६	पशुपक्षी सम्बन्धी लोककथा	३४
३.७.७	विविध लोककथा	३४
३.८	लोककथा र आधुनिक कथा	३४
३.९	लोककथाको सङ्कलन र अध्ययन-परम्परा	३५
३.१०	निष्कर्ष	३७

चौथो परिच्छेद : रोल्पा जिल्लाका लोककथाहरूको सङ्कलन र विश्लेषण ३९-९३

४.१	पृष्ठभूमि	३९
४.२	विषयवस्तुका आधारमा लोककथाको वर्गीकरण	३९
४.२.१	सामाजिक लोककथा	४०
४.२.२	पौराणिक लोककथा	४०
४.२.३	पशुपक्षी लोककथा	४०
४.२.४	किंवदन्तीमूलक लोककथा	४०
४.२.५	अतिप्राकृतिक लोककथा	४१
४.३	शैली शिल्पका आधारमा लोककथाको वर्गीकरण	४१
४.३.१	घटनाप्रधान लोककथा	४१
४.३.२	चरित्रप्रधान लोककथा	४१
४.३.३	परिवेश प्रधान लोककथा	४१
४.४	उद्देश्यका आधारमा लोककथाको वर्गीकरण	४२
४.४.१	मनोरञ्जनात्मक लोककथा	४२
४.४.२	नीतिप्रधान लोककथा	४२

४.५	रोल्पा जिल्लामा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन र विश्लेषण	४३
४.५.१	पाट्या अल्छीको कथा	४३
४.५.१.१	परिचय	४३
४.५.१.२	मूलपाठ	४३
४.५.१.३	कथानक	४४
४.५.१.४	पात्र	४५
४.५.१.५	परिवेश	४६
४.५.१.६	भाषाशैली	४६
४.५.१.७	उद्देश्य	४६
४.५.२	लाटो भाइ र दिदीको कथा	४७
४.५.२.१	परिचय	४७
४.५.२.२	मूलपाठ	४७
४.५.२.३	कथानक	४९
४.५.२.४	पात्र	५०
४.५.२.५	परिवेश	५०
४.५.२.६	भाषाशैली	५०
४.५.२.७	उद्देश्य	५१
४.५.३	सासू ब्वारीको कथा	५१
४.५.३.१	परिचय	५१
४.५.३.२	मूलपाठ	५१
४.५.३.३	कथानक	५२
४.५.३.४	पात्र	५३
४.५.३.५	परिवेश	५३
४.५.३.६	भाषाशैली	५४
४.५.३.७	उद्देश्य	५४
४.५.४	युवकउ कथा	५४
४.५.४.१	परिचय	५४
४.५.४.२	मूलपाठ	५५

	४.५.४.३. कथानक	५६
	४.५.४.४ पात्र	५६
	४.५.४.५ परिवेश	५७
	४.५.४.६ भाषाशैली	५७
	४.५.४.७ उद्देश्य	५७
४.५.५	दुई बैनीको कथा	५७
	४.५.५.१ परिचय	५७
	४.५.५.२ मूलपाठ	५८
	४.५.५.३ कथानक	५९
	४.५.५.४ पात्र	५९
	४.५.५.५ परिवेश	६०
	४.५.५.६ भाषाशैली	६०
	४.५.५.७ उद्देश्य	६०
४.५.६	गफाडीको कथा	६०
	४.५.६.१ परिचय	६०
	४.५.६.२ मूलपाठ	६१
	४.५.६.३ कथानक	६१
	४.५.६.४ पात्र	६२
	४.५.६.५ परिवेश	६२
	४.५.६.६ भाषाशैली	६२
	४.५.६.७ उद्देश्य	६३
४.५.७	बालकउ कथा	६३
	४.५.७.१ परिचय	६३
	४.५.७.२ मूलपाठ	६३
	४.५.७.३ कथानक	६४
	४.५.७.४ पात्र	६५
	४.५.७.५ परिवेश	६५
	४.५.७.६ भाषाशैली	६५

४.५.७.७	उद्देश्य	६५
४.५.८	घमन्डी सिंह र छट्टु स्यालउ कथा	६६
४.५.८.१	परिचय	६६
४.५.८.२	मूलपाठ	६६
४.५.८.३	कथानक	६७
४.५.८.४	पात्र	६८
४.५.८.५	परिवेश	६८
४.५.८.६	भाषाशैली	६८
४.५.८.७	उद्देश्य	६९
४.५.९	राँकेभूतको कथा	६९
४.५.९.१	परिचय	६९
४.५.९.२	मूलपाठ	६९
४.५.९.३	कथानक	७१
४.५.९.४	पात्र	७१
४.५.९.५	परिवेश	७१
४.५.९.६	भाषाशैली	७२
४.५.९.७	उद्देश्य	७२
४.५.१०	फिस्टाको कथा	७२
४.५.१०.१	परिचय	७२
४.५.१०.२	मूलपाठ	७२
४.५.१०.३	कथानक	७३
४.५.१०.४	पात्र	७४
४.५.१०.५	परिवेश	७४
४.५.१०.६	भाषाशैली	७४
४.५.१०.७	उद्देश्य	७४
४.५.११	छट्टु स्याल र उटको कथा	७५
४.५.११.१	परिचय	७५
४.५.११.२	मूलपाठ	७५

४.५.११.३ कथानक	७६
४.५.११.४ पात्र	७७
४.५.११.५ परिवेश	७७
४.५.११.६ भाषाशैली	७७
४.५.१२ सुग्या रागसको कथा	७८
४.५.१२.१ परिचय	७८
४.५.१२.२ मूलपाठ	७८
४.५.१२.३ कथानक	७९
४.५.१२.४ पात्र	८०
४.५.१२.५ परिवेश	८०
४.५.१२.६ भाषाशैली	८०
४.५.१२.७ उद्देश्य	८१
४.५.१३ लिखे टोकेको कथा	८१
४.५.१३.१ परिचय	८१
४.५.१३.२ मूलपाठ	८१
४.५.१३.३ कथानक	८३
४.५.१३.४ पात्र	८३
४.५.१३.५ परिवेश	८३
४.५.१३.६ भाषाशैली	८४
४.५.१३.७ उद्देश्य	८४
४.५.१४ काग र स्यालउ कथा	८४
४.५.१४.१ परिचय	८४
४.५.१४.२ मूलपाठ	८४
४.५.१४.३ कथानक	८५
४.५.१४.४ पात्र	८६
४.५.१४.५ परिवेश	८६
४.५.१४.६ भाषाशैली	८६
४.५.१४.७ उद्देश्य	८७

४.५.१५	कैलेनरको कथा	८७
	४.५.१५.१ परिचय	८७
	४.५.१५.२ मूलपाठ	८७
	४.५.१५.३ कथानक	८८
	४.५.१५.४ पात्र	८९
	४.५.१५.५ परिवेश	८९
	४.५.१५.६ भाषाशैली	८९
	४.५.१५.७ उद्देश्य	८९
४.५.१६	जोगीबाबाको उपदेश	९०
	४.५.१६.१ परिचय	९०
	४.५.१६.२ मूलपाठ	९०
	४.५.१६.३ कथानक	९१
	४.५.१६.४ पात्र	९२
	४.५.१६.५ परिवेश	९२
	४.५.१६.६ भाषाशैली	९२
	४.५.१६.७ उद्देश्य	९२
४.६	निष्कर्ष	९३
परिच्छेद पाँच : उपसंहार		९४-९६
५.१	सारांश	९४
६.२	निष्कर्ष	९५
५.३	भावी अनुसन्धानका निम्ति सुझाव	९६
सन्दर्भग्रन्थ सूची		९७-९७

सङ्क्षिप्त रूप

अनु.	अनुवाद
इ.सं.	इस्वी संवत्
उदा.	उदाहरण
उप.	उपसर्ग
उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
क्र.सं.	क्रमसङ्ख्या
जि.शि.का.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
डा.	डाक्टर
ते.सं	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.वि.	त्रिभुवन विश्व विद्यालय
दो.सं	दोस्रो संस्करण
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
ने.भा.प्र.स.	नेपाली भाषा प्रकाशनी समिति
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पा.वि.क.	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
पृ.	पृष्ठ सङ्ख्या
प्र.सं.	प्रथम संस्करण
वि.सं.	विक्रम संवत्
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
सम्पा.	सम्पादक